

Et værdigt liv for mennesker med udviklingshæmninger

– en udfordring til socialpædagogisk praksis i Norden

**Nordisk Forum for Socialpædagoger
(NFFS) 2010**

Et værdigt liv for mennesker med udviklingshæmninger – en udfordring til socialpædagogisk praksis i norden

Tekst: Cato Brunvand Ellingsen, FO, Norge og Ditte Sørensen, Socialpædagogerne, Danmark.

Udgivet af Nordisk Forum for Socialpædagoger (NFFS) 2010

ISBN: 978-87-89992-79-2

Forord

Årtiers bestræbelser på at normalisere livsvilkårene og inkludere mennesker med udviklingshæmninger i samfundet er langt fra lykkedes. Det er ikke tilfredsstillende. I dette essay peger vi fra Nordisk Forum for Socialpædagoger (NFFS) på, at det er nødvendigt at ændre fokus for den samfundsmæssige indsats. Fra et mål om normalisering til en ny vision om medborgerskab – inklusion og deltagelse.

”Socialpædagogik er læren om hvordan psykologiske, sociale og materielle forhold og forskellige værdiorienteringer fremmer eller hindrer individets eller gruppens samlede udvikling og vækst, livskvalitet og trivsel.” Et grundlæggende fundament i det socialpædagogiske arbejde er, at skabe betingelser for integration og forhindre marginalisering og social udstødning. Dette finder sted i en social samspilsproces med henblik på at støtte og medvirke til at udsatte individer og grupper udvikler deres egne ressourcer i et samfund i forandring. En socialpædagog er en reflektiv professionspraktiker. En professionel, som arbejder bevidst og målrettet. Bevidst vil sige: Viden om hensigtsmæssige metoder og deres konsekvenser. Og målrettet: Viden om hvad man vil opnå med andre og sig selv – socialpædagogisk såvel som menneskeligt og politisk. (NFFS: Socialpædagogik og socialpædagogisk praksis i Norden, 2001)

I dette essay diskuteres socialpædagogens rolle og ansvar i arbejdet med og for mennesker med udviklingshæmninger, og der peges på at:

- Etisk bevidsthed, refleksion og begrundet beslutningstagen er helt afgørende for kvalitet af den socialpædagogiske praksis, når mennesker med udviklingshæmninger skal opleve at leve et værdigt liv på lige fod med andre medborgere.
- Det er afgørende, at der sættes fokus på mennesker med udviklingshæmnings menneskerettigheder og i forlængelse heraf, at FN's handicapkonvention bliver et aktivt redskab i dialogen om udviklingen af målgruppens livsvilkår og den socialpædagogiske praksis.

Målgruppen for essayet er NFFS's egne medlemmer, studerende og andre centrale aktører, som har fokus på levevilkårene for mennesker med udviklingshæmninger.

Det er vores håb, at essayet vil blive brugt i debatten om udviklingen af den socialpædagogiske praksis. Internt i medlemsorganisationerne, på uddannelsessteder, der uddanner kommende socialpædagoger og i kommunal- og socialpolitiske sammenhænge.

Oktober 2010

Kaaliina Skifte
Perorsaasut Ilinniarsimasut Pequatigiiffiat
Grønland

Laufey Elísabet Gissurardóttir
Proskapjálfafélag, Island

Minna Autere
Talentia, Finland

Maud Wang Hansen
Føroya Pedagogfelag, Færøerne

Siv Karin Kjøllmoen
Fellesorganisasjonen(FO), Norge

Freddy Gustavsson
SKFT, Sverige

Benny Andersen
Socialpædagogernes Landsforbund
Danmark

Indhold

Resume	7
Indledning	8
En udfordring til normaliserings- og integrationsprincippet	8
Livsvilkår for mennesker med udviklingshæmninger	8
Terminologi	9
Disposition	10
Kapitel 1. Etske værdier og principper	11
1.a. Etske værdier i socialpædagogisk praksis.....	11
Etske grundværdier	11
Frihed og selvbestemmelse	11
Retfærdighed og ligebehandling	11
Værdighed og integritet (ikke skade)	12
Medmenneskelighed (at ville det gode).....	12
Etikken er altid på spil	12
1.b. Handicapkonventionen - definitioner og udfordringer.....	13
Konventionens formål	13
Funktionsnedsættelse/-hæmning.....	13
Centrale artikler i konventionen.....	14
Øvrige rettigheder i konventionen.....	14
Centrale begreber i konventionen.....	15
Diskrimination i konventionens ånd	15
Kapitel 2. Princippernes konsekvenser for socialpædagogikken	16
2.a. Konsekvenser for samfundet	16
2.b. Konsekvenser for professionen	16
2.c. Konsekvenser for socialpædagogens roller	17
Mestring som refleksionsbegreb	17
Det asymmetriske magtforhold	17
2.d. Konsekvenser for de socialpædagogiske kompetencer	18
Kapitel 3. Fokus på nogle centrale problemstillinger	19
3.a. Retten til et eget hjem	19
Handicapkonventionens artikler om bolig og hjem	19
Boligen noget andet end hjemmet	20
3.b. Magt og tvang	21
Definition af magt og tvang	21
Handicapkonventionens artikler om magt og tvang	21
Magt og tvang – omsorgssvigt eller omsorgstvang	22
Den personlige friheds ukrænkelighed	22
Krav til den socialpædagogiske praksis og samfundets rammer	23
Kapitel 4. Et opgør med "vi og dem"	24
Konsekvensen af etik og princippet om menneskerettigheder	24
Myter og antimyter	24
Medborgerskab – inklusion og deltagelse	25
Spørgsmål til dialog	25

Essayets tilblivelse	27
Fodnoter	28
Kilder og Litteratur	29

Resume

Essayet tager sit afsæt i, at til trods for mange årtiers bestræbelser på at normalisere og integrere mennesker med udviklingshæmninger er dette ikke lykkedes i de nordiske lande. Der er langt igen til målene er nået. Der er behov for at italesætte en ændret vision i den samfundsmæssige og politiske debat. En vision om et værdigt liv i medborgerskab via inklusion og deltagelse.

Essayet har fokus på den socialpædagogiske praksis for og med mennesker med udviklingshæmninger og de særlige kendetegn ved denne praksis. Der peges på, at socialpædagogerne har en række uafviselige etiske grundværdier og principper. Kendetegnet ved høj kvalitet i praksis og i fagorganisationernes italesættelse af den socialpædagogiske praksis er: Bevidsthed, refleksion og begrundet beslutningstagen på baggrund af værdier.

I forlængelse heraf fremhæves en række artikler i FN's handicapkonvention og konsekvenserne af disse for den socialpædagogiske praksis. Der peges på, at der er behov for at udvikle mentale billeder af, hvordan et inkluderende samfund kan se ud. Det gælder på det samfundsmæssige såvel som det politiske niveau, men også hos socialpædagogerne og deres faglige fagorganisationer.

Socialpædagogernes roller og kompetencer diskuteres i et inklusionsperspektiv. Der peges på, at når social-

pædagogisk praksis skal udøves i overensstemmelse med menneskerettigheder og etiske grundværdier, skal den forvaltes med henblik på, at det enkelte menneske med udviklingshæmning får størst mulig magt over eget liv og dermed mulighed for at realisere sine rettigheder via selvbestemmelse og deltagelse.

Essayet har fokus på to centrale problemstillinger i den socialpædagogiske praksis. Retten for mennesker med udviklingshæmninger til en bolig, der opleves som et eget hjem samt magt og tvang. Der peges på, at retten til eget hjem fordrer afinstitutionalisering af boliger og af hverdagen i boligerne. Kendt socialpædagogisk praksis udfordres og nye praksisformer efterspørges. Magt og tvang diskuteres i lyset af de nordiske landes grundlovs-sikrede rettigheder om den personlige friheds ukrænkelighed. Dette perspektiveres via en diskussion af omsorg, omsorgssvigt og omsorgstvang i lyset af socialpædagogernes etiske grundværdier og principper.

Afslutningsvis peges der i essayet på, at FN's handicapkonvention kan forstås som et opgør med mellem "dem" og "vi" tænkningen. Konventionen udfordrer den socialpædagogiske praksis og fordrer, at der udvikles en praksis i et antimytisk perspektiv, hvor ikke diskrimination, men værdighed og inklusion for mennesker med udviklingshæmninger er omdrejningspunktet.

Indledning

I denne indledning peges der på, at det er nødvendigt at udfordre og udvikle princippet om normalisering og integration, som i flere årtier har været den alt dominerende målsætning for den samfundsmæssige indsats. Der peges på, at denne målsætning ikke er lykkedes. Livsvilkårene for mennesker med udviklingshæmninger adskiller sig fortsat på væsentlige livsområder fra de vilkår som andre medborgere har i de nordiske lande. Der argumenteres for, at der er behov for en ny målsætning for indsatsen med overskriften medborgerskab – inklusion og deltagelse. I indledningen forklares endvidere, hvorfor terminologien udviklingshæmning benyttes, når målgruppen omtales, selvom udviklingshæmning ikke er et entydigt begreb.

En udfordring til normaliserings- og integrationsprincippet

De nordiske lande har oplevet en dramatisk vækst i levestandarden i de sidste 50 år. Dette gælder hele befolkningen såvel som mennesker med udviklingshæmninger. I perioden har også samfundets syn på mennesker med udviklingshæmninger udviklet sig. Dette har været medvirkende til, at det ideologiske grundlag for udformningen af politikken såvel som støtten og hjælpen for mennesker med udviklingshæmninger har gennemgået store ændringer.

I dag er det overvejende socialpædagoger, der har fagligt ansvar for og til opgave at støtte og hjælpe mennesker med udviklingshæmninger i dagligdagen. Et arbejdsfelt, hvor socialpædagogernes praksis har været og fortsat er under udvikling og forandring. Der er forskelle mellem de nordiske lande, men i alle landene er socialpædagoger blevet påvirket – mere eller mindre – af de samme ideologiske ændringer.

Normalisering og integration har siden midten af 1950'erne været et bærende princip for de samfundsmæssige og politiske målsætninger i de nordiske lande. Når livsvilkår, udvikling og indsats for mennesker med udviklingshæmninger har skullet planlægges, udføres og evalueres har begreberne normalisering og integration været grundlaget. Begreberne er dog præget af en vis uklarhed. I dag er det under alle omstændigheder sådan, at når livsvilkårene for målgruppen sættes på dagsordenen, er normaliserings- og integrationsbegreberne på alles læber.

Dette essay argumenterer for, at tiden er kommet til at reformulere den samfundsmæssige og politiske målsætning og for at udvikle normaliserings- og integrationsprincippet (ideologien) til en målsætning om medborgerskab – inklusion og deltagelse. Begrundelserne for at en reformulering er nødvendig er mange. Her skal blot nævnes nogle helt centrale:

- Normaliserings- og integrationsprincippet kan kritiseres for, at det ofte bliver praktiseret som tiltag, der rettes mod individer og ikke mod sociale sammenhænge. Konkret har det i de nordiske lande ofte betydet en praksis, der tilstræber at ændre mennesker med udviklingshæmninger snarere end de sociale sammenhænge de indgår i.
- I de senere år er der i den generelle samfundsmæssige debat om forholdet mellem den enkelte medborger og dennes rettigheder og pligter sket en øget vægtning af fokus på individuelle livsformer og mangfoldighed. Denne vægtning har ikke fået gennemslags i forhold til debatten og tiltagene for mennesker med udviklingshæmninger.
- Mennesker med udviklingshæmninger har i dag i alle de nordiske lande fået formelle rettigheder som medborgere med samme rettigheder og pligter som alle andre, men et reelt medborgerskab fordrer såvel politiske, civile og sociale rettigheder og muligheder for at udnytte disse rettigheder¹.
- Til trods for de mange års normaliserings- og integrationsbestrebelse viser forskningen i de nordiske lande, at mennesker med udviklingshæmninger fortsat har meget ulige livsvilkår. Det gælder levestandard, boliger, uddannelse og arbejde mv. De lever fortsat deres liv parallelt ekskluderet for det øvrige samfund. De lever i særlige boliger, går på særlige uddannelser, hvis de overhovedet har uddannelsesmuligheder, de arbejder og udfolder deres fritidsaktiviteter i særlige foranstaltninger.

Livsvilkår for mennesker med udviklingshæmninger

Der er megen stor variation i, hvad der reelt vides om, hvordan livsvilkårene for mennesker med udviklingshæmninger er i de nordiske lande. Dette skyldes, at det er forskelligt i hvilken grad, der er blevet investeret i forskning på området. I Norge og Sverige har der i de sidste

---

10-15 år været forholdsvis store forskningsprogrammer, hvorimod det i Danmark alene er blevet til sporadisk forskning og en række evalueringsprogrammer. Men uanset hvilken volumen forskningen har i de enkelte lande, er der i alle de nordiske lande behov for yderligere vidensproduktion.

I det følgende skitseres hvad forskningen peger på: Der er ingen tvivl om, at mennesker med udviklingshæmninger har fået det bedre. Den største forandring vedrører boligvilkårene. Flere har fået private boliger og de har fået større rum for selvbestemmelse. Kontakten til familie er øget og der er muligvis også mere kontakt til venner, hvorimod er der sket en reduktion af fritids-tilbud². Men ikke alle har fået forbedringer i boligforholdene. En nylig undersøgelse fra Danmark³ peger på, at der fortsat er mange, som ikke har eget bad og toilet, eget køkken og egen indgangsdør.

Men et er boligstandarden, noget andet er hvilke muligheder det enkelte menneske med udviklingshæmninger har for livsudfoldelse i boligen. Endnu er botilbuddene og den socialpædagogiske støtte præget af at være arbejdspladser frem for et hjem for personen med udviklingshæmninger⁴.

Talrige undersøgelser⁵ viser, at hverdagslivet i boligerne mere bestemmes og fastlægges af de professionelle end af beboerne selv. Hverdagslivet er fortsat institutionaliseret. Det er i høj grad præget af disciplinering, magt og tvang frem for at være et eget råderum for den enkelte og dennes selvbestemmelse⁶. En række nordiske undersøgelser påpeger, at selvbestemmelsen og indflydelsen i hverdagen er lille. Det er hovedsageligt de professionelle, der træffer afgørelser på den enkeltes vegne⁷.

Med hensyn til fritids- og arbejdstilbud viser en undersøgelse⁸, at mennesker med udviklingshæmninger i dag deltager i en række fritids-, samværs- og beskæftigelses-tilbud. Deres fritid er ikke så forudsigelig og standardiseret som tidligere. De kommer forholdsvis nemt og mere rundt i lokalsamfundet. Men samtidig peges der på, at der er behov for at udvikle en langt større variation og vifte af tilbud indenfor den almindelige fritids- og beskæftigelsessektor.

Terminologi

Essayet har til formål at beskrive de udfordringer som en afgrænset gruppe borgere stiller den socialpædagogiske praksis og socialpædagogernes organisationer overfor. For at præcisere afgrænsningen er der et behov for at italesætte og beskrive denne gruppe nærmere. Dette er ikke uproblematisk, idet der dermed er behov for at beskrive gruppen ud fra bestemte typeskemaer.

I den sociale interaktion mellem mennesker opfatter vi hinanden ud fra typeskemaer, ved hjælp af hvilke vi forstår og "kan finde ud af" den anden⁹. Der skelnes mellem to forskellige niveauer i den sociale interaktion, hvor typedannelserne bliver mere og mere anonyme jo længere de bevæger sig væk fra ansigt-til-ansigt relationerne. Typeskemaerne i ansigt-til-ansigt relationerne er fleksible. Det er de, fordi de kan udforskes og korrigeres i mødet med den anden. Typedannelserne i relationerne fjernet fra mødet med den anden er fastlåste af bestemte forestillinger om en bestemt adfærd, bestemte egenskaber, persontyper og roller. I forlængelse heraf tilskriver vi også os selv roller og bestemte egenskaber.

Begrebet udviklingshæmning er på ingen måde et entydigt begreb og der er internationalt¹⁰ ingen enighed om begrebets indhold eller definition. Der findes mindst 3 forskellige forståelser af begrebet:

- Udviklingshæmning – personer med hjælpebehov
- Udviklingshæmning – en tilstand med begrænset intelligens
- Udviklingshæmning – en social konstruktion

Den forståelse man har af begrebet vil have betydning for hvilken målsætning og hvilken indsats, der peges på som nødvendige for at forbedre målgruppens livsvilkår. Hvis der sættes fokus på hjælpebehovet, vil indsatsen ofte være rettet mod den enkelte og ikke mod de sammenhænge, personen indgår i. Hvis der sættes fokus på den manglende intelligens vil indsatsen ofte blive rettet mod regulering af individet enten medicinsk eller pædagogisk. Hvis der sættes fokus på den sociale konstruktion vil indsatsen ofte blive rettet mod individet, men også mod de sammenhænge individet indgår i.

I essayet har vi valgt at benytte terminologien: mennesker med udviklingshæmninger eller slet og ret borgeren, når målgruppen italesættes. Dette er valgt, fordi det er

---

den måde, målgruppen omtales på i den offentlige debat i de nordiske lande. Det erkendes, at FN's handicapkonvention italesætter målgruppen som mennesker eller personer med fysiske og psykiske funktionsnedsættelser, og at det ville være mere korrekt at omtale målgruppen på denne måde.

Essayets terminologi med hensyn til målgruppebetegnelsen er derfor udtryk for et pragmatisk valg. Samtidig italesætter valget et dilemma som f.eks. forskere eller andre socialpolitiske aktører står overfor, når de skal tale på vegne af andre mennesker – en målgruppe, som har forskellige behov og ønsker til deres liv. Ved at italesætte dem som en afgrænset målgruppe for tiltag, reduceres den enkelte til at blive en af mange, og målgruppen tilskrives bestemte og afgrænsede karakteristika. For at afbøde dette dilemma har vi valgt at tilføje menneske til begrebet udviklingshæmning. Med denne tilføjelse ønsker vi at signalere, at mennesker, der får tilskrevet rollen som udviklingshæmmede, er langt mere end denne betegnelse uanset hvilken måde begrebet defineres på. De er først og fremmest mennesker med samme værdighed og rettigheder som andre.

I essayet benyttes terminologien mennesker eller personer med handicap, når hele målgruppen for FN's handicapkonvention omtales. Denne målgruppebetegnelse omfatter, udover dem vi traditionelt italesætter som

mennesker med udviklingshæmninger, også mennesker med autisme, med sindslidelser og med fysiske funktionsnedsættelser.

Endelig benyttes terminologien mennesker med fysiske og/eller psykiske funktionsnedsættelser eller sociale problemer eller slet og ret den enkelte, når hele målgruppen for den socialpædagogiske praksis italesættes.

Disposition

Essayet er inddelt i 5 kapitler med en række underafsnit.

I kapitel 1 sættes fokus på etiske grundværdier og principper i socialpædagogisk praksis og centrale elementer i FN's handicapkonvention.

I kapitel 2 diskuteres værdiernes og princippernes konsekvenser for samfundet, faget og professionen og for socialpædagogens roller og kompetencer.

Kapitel 3 har fokus på to centrale problemstillinger i den socialpædagogiske praksis: Retten til eget hjem og magt og tvang.

I kapitel 4 samles essayets tråde og en ny vision for den samfundsmæssige indsats italesættes som et opgør med "vi og dem".

Kapitel 1. Etske værdier og principper

I kapitlet peges på, at etik og fokus på menneskerettigheder kan forstås som socialpædagogikkens hjerteblod, hvor forudsætningen for høj kvalitet, i praksis og i den enkelte fagorganisations italesættelse af praksis, er kendskab til og refleksion over vægtningen af de etiske grundværdier og principper. Endvidere peges på en række artikler i FN's handicapkonvention. Artikler som fremover skal have afgørende betydning for forståelsen af den samfundsmæssige indsats overfor mennesker med udviklingshæmninger og dermed også for socialpædagogikken og for socialpædagogernes roller og kompetencer i den konkrete praksis.

1.a. Etske værdier i socialpædagogisk praksis

I socialpædagogernes møde med mennesker med udviklingshæmninger er grundlæggende etiske værdier af afgørende betydning for, hvorledes mødet forløber. I dette afsnit sættes fokus på de etiske værdier, som en række af NFFS's medlemsorganisationer er forpligtet på at følge i kraft af deres medlemskab af henholdsvis IFSW (International Federation of Social Workers) og AIEJI (International Association of Social Educators).

Etske grundværdier

Af såvel IFSW's principerklæring¹¹ som af AIEJI's Fælles platform¹² fremgår det, at socialpædagogisk praksis bygger på humanisme og demokratiske værdier. Herunder respekt for principperne om menneskerettigheder. Af begge dokumenter fremgår det, at de nationale medlemsorganisationer har ansvar for at udvikle – og med jævne mellemrum opdatere – egne etiske regler eller retningslinjer, og hermed redegøre for de etiske og moralske værdier, som de står inde for. Det er forskelligt, hvordan socialpædagogernes fagorganisationer i de nordiske lande forvalter dette ansvar. Nogle af organisationerne har udviklet etiske regler – andre etiske værdigrundlag. Men uanset form peger alle eksisterende dokumenter på, at socialpædagogernes grundlæggende værdier handler om værdier som frihed og selvbestemmelse, om retfærdighed og ligebehandling, om værdighed og integritet, om medmenneskelighed og at ville det gode¹³.

Frihed og selvbestemmelse

Frihed betyder ikke kun, at mennesket er fri for tvang. Princippet indebærer en dobbelthed af både respekt og styrke. Frihed handler om det enkelte menneskes ret til

at bestemme over sig selv, så længe dette ikke begrænser andre. Samtidig er det vigtigt at erkende, at udøvelse af frihed kræver kompetencer til dette i mødet med den anden. Kompetencer både hos den enkelte, men også hos personens nærmeste, i dette tilfælde ofte socialpædagogen.

I den socialpædagogiske praksis får frihedsbegrebet en ny dimension, idet borgerens selvbestemmelse står helt centralt i dagligdagen. Værdien selvbestemmelse indeholder i lighed med værdien frihed en dobbelthed af både respekt og styrke. Selvbestemmelse handler om det enkelte menneskes ret til at bestemme over sig selv. Men selvbestemmelse handler ikke bare om frihed for indblanding. Selvbestemmelse handler også om evnen og muligheden for at bestemme selv uanset fysiske og/eller psykiske funktionsnedsættelser eller sociale problemer. Det enkelte menneske har denne ret uanset, om det har udviklet kompetencer til at benytte den eller ej.

I dette perspektiv sigter den socialpædagogiske praksis efter at udvikle, opbygge og understøtte den enkeltes egne valg og kompetencer til at træffe egne valg samt at respektere de valg, den enkelte træffer (medborgerskabskompetencer).

Retfærdighed og ligebehandling

Det værdien retfærdighed handler om, er at alle mennesker behandles fair. Dette medfører bl.a., at goder, hvad enten der er tale om økonomiske goder, fortjenester eller tjenester, fordeles efter behov mellem indbyggerne i et samfund. Værdien indebærer positiv særbehandling med henblik på at sikre, at den enkelte med de evner, vedkommende har, kan få indflydelse på og deltage i aktiviteter i nærmiljøet og mere generelt i samfundslivet.

Ligebehandling udspringer af værdien retfærdighed og har i årtier været en bærende værdi og et princip i de nordiske lande i udviklingen af indsatsen for mennesker med udviklingshæmninger. Ligebehandlingsprincippet indeholder tre elementer: sektoransvar, solidaritet og kompensation. Sektoransvar betyder, at den offentlige sektors ydelser, service og produkter i de nordiske lande i princippet er tilgængelige for mennesker med udviklingshæmninger.

Solidaritet betyder, at de bredeste skuldre bærer de

---

tungeste byrder. Det kommer til udtryk ved, at støtten til mennesker med udviklingshæmninger finansieres via skatten. Kompensation indebærer positiv særbehandling for at sikre det enkelte menneske med udviklingshæmninger lige muligheder ved, at der tages hensyn til og kompenseres for det enkelte menneskes forskellige udgangspunkt og forudsætninger.

I dette perspektiv er den socialpædagogiske praksis hovedsigte at kompensere og tage hensyn til det enkelte menneskes funktionsnedsættelser for at sikre dennes inklusion og deltagelse. Den enkelte socialpædagog og dennes organisation har ansvaret for at påpege, når de nødvendige ressourcer ikke er til stede, materielle såvel som immaterielle – for eksempel manglende mulighed for sundhedsbehandling, eller krænkelse af rettigheder grundet i økonomi eller manglede faglige kundskaber hos personalet. Når socialpædagoger indgår i den politiske debat om levevilkårene for mennesker med udviklingshæmninger sker det ud fra et ligebehandlingsperspektiv, når der finder diskrimination sted, og i indignation over social uretfærdighed.

Værdighed og integritet (ikke skade)

Værdighed er en central værdi for socialpædagogisk praksis. Værdighed og integritet er tæt forbundne. Integritet betyder helhed eller uskadthed. I den forbindelse skelnes mellem fysisk og psykisk integritet. Den fysiske integritet vedrører den legemlige uskadthed og den psykiske integritet den uskadthed, der skal beskyttes mod følelsesmæssige overgreb og offentlig udlevering.

”Ikke at skade” er tæt forbundet med den etiske værdi værdighed og derigennem respekt for den enkeltes integritet. Samtidig kan der skelnes mellem aktive og passive krænkelse af såvel den fysiske som psykiske integritet. Aktive fysiske krænkelse kan være tæv og seksuelle overgreb og passive kan være vanrøgt. Aktive psykiske krænkelse er latterliggørelse, chikane og trusler, passive er understimulering og ignorering.

I denne forståelse har socialpædagogisk praksis til formål at respektere den enkelte medborgers værdighed og integritet, men også at styrke den enkeltes værdighed.

Medmenneskelighed (at ville det gode)

Medmenneskelighed (humanitet) er en central etisk

værdi i socialpædagogisk praksis og kan forstås som at ville andre mennesker det godt. At man føler sig ansvarlig over for et andet menneskes velfærd uden hensyn til religion, køn eller politisk standpunkt, alene fordi han eller hun er et medmenneske. Denne ansvarlighed udøver man uden skelnen eller hensyn til egne interesser. Medmenneskelighed er et eksempel på en aktiv, udadvendt kærlighed til andre medmennesker.

Ud af værdien medmenneskelighed kommer det ”at ville det godt” for de mennesker, der er afhængig af ens indsats. Denne værdi er helt afgørende i socialpædagogisk praksis. Men samtidig kan der være en fare for, at værdien bliver brugt som begrundelse for, at socialpædagogen, via sine handlinger, griber til formynderi og overgreb over for den anden i det godes tjeneste.

Etikken er altid på spil

I socialpædagogisk praksis er etikken altid på spil, når målet er, at mennesker med udviklingshæmninger får et værdigt liv. Bag socialpædagogernes handlinger ligger en vurdering af, hvad der er godt og ondt. I socialpædagogisk praksis findes ingen rigtige handlinger. En bestemt handling i en konkret situation kan tilgodese en af de etiske værdier højere end en anden. Etisk stillingtagen findes ved den ”rigtige” vægtning af de forskellige etiske værdier.

Socialpædagogisk praksis er ikke et privat anliggende. Socialpædagoger yder en samfundsmæssig indsats, der har til formål at sikre, at mennesker med udviklingshæmninger oplever, at de lever et værdigt liv. Derfor er det centralt, at socialpædagoger mestrer – som en kompetence – at kunne argumentere ud fra et etisk grundlag; at de kan vælge og bedømme socialpædagogiske handlinger ud fra etiske overvejelser. Den kollektive etiske refleksion er et væsentligt kvalitetsaspekt hos de nordiske landes socialpædagoger.

Dermed kan fokus på etik og på menneskerettigheder forstås som socialpædagogikkens hjerteblod. Refleksion, værdier og vægtning af disse er forudsætning for høj kvalitet i den konkrete praksis. Samtidig kan dette fokus også forstås som en begrundelse for, at socialpædagogernes organisationer er optaget af at forbedre livsvilkårene for mennesker med udviklingshæmninger.

1.b. Handicapkonventionen - definitioner og udfordringer

FN vedtog *Konventionen om rettighederne til mennesker med handicap* i december 2006. Selv om ikke alle de nordiske landene endnu har ratificeret konventionen, vil den være et centralt grundlag for socialpædagogerne i dialogen om udviklingen af den socialpædagogiske praksis og deres forståelse af den samfundsmæssige opgave.

I dette afsnit sættes fokus på centrale begreber og artikler i FN's handicapkonvention og konventionens betydning for de nordiske landes socialpædagoger og deres socialpædagogiske praksis. Konventionen er mere end blot juridiske bestemmelser, som regulerer forholdet mellem det enkelte individ og den nationalstat, individet er borger i. Den konkretiserer og uddyber de etiske principper, som vi tidligere har slået fast må være grundlag for socialpædagogernes praksis.

Konventionens formål

FN's handicapkonvention bygger på principper om respekt for menneskets naturlige værdighed, personlige autonomi, herunder frihed til at træffe egne valg. På uafhængighed af andre personer, ikke-diskrimination, fuld og effektiv deltagelse og inklusion i samfundslivet, respekt for forskellighed og accept af personer med handicap, som en del af den menneskelige mangfoldighed og af menneskeheden. Et etisk argument, der påpeger, at hvis ikke mennesker med handicap inkluderes i deres respektive nationalstater, vil disse stater og deres befolkninger miste noget væsentlig i deres forståelse af, hvad det vil sige at være menneske.

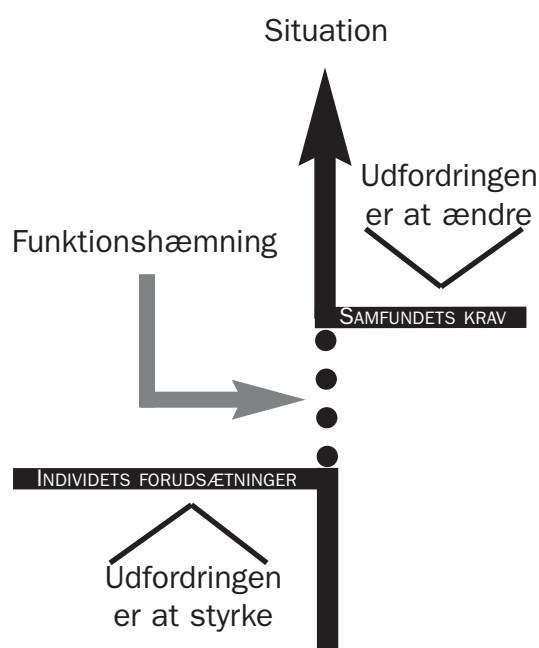
Funktionsnedsættelse/-hæmning

Konventionen omtaler funktionsnedsættelse/-hæmning på følgende måde i præambelens punkt 3: "Recognizing that disability is an evolving concept and that disability results from the interaction between persons with impairments and attitudinal and environmental barriers that hinders their full and effective participation in society on an equal basis with others".

En sådan forståelse af funktionsnedsættelse/-hæmning fokuserer på misforholdet mellem individets forudsætninger og samfundets krav. Funktionsnedsættelse/-hæmning kan da illustreres gennem den norske Gap-model

(reference: St.Meld. Nr. 40 (2002-2003) Nedbygning av funksjonshemmede barrierer. Strategier, mål og tiltak i politikken for personer med nedsatt funksjonsevne):

Funktionshæmning - gap-model

Gap-modellen sætter store krav til politisk og socialpædagogisk handlekraft. Denne forståelse af handicap udfordrer beslutningstagerne i de nordiske lande til at tænke og planlægge i tilgængelighed på såvel det fysiske som psykiske plan. Mennesker kan have eller erhverve sig en funktionsnedsættelse/-hæmning. Hvor handicappede de bliver, afhænger af i hvor stor grad omgivelserne kompenserer og tager hensyn til deres funktionsnedsættelse/-hæmning.

Når levevilkårene fortsat er utilfredsstillende for mennesker med udviklingshæmninger kan dette i Gap-modelens perspektiv forstås således: At de nordiske landes politiske beslutningstagere ikke har levet op til deres ansvar for at sikre målgruppens levevilkår. De har dermed ikke påtaget sig det nødvendige samfundsmæssige ansvar. De nordiske lande er med andre ord ikke inkluderende samfund¹⁵.

Centrale artikler i konventionen

Vi vil her fremhæve nogle af artiklerne:

Artikel 12: Lighed for loven

Af artiklen fremgår det, at de deltagende stater på ny bekræfter, at personer med handicap har ret til overalt at blive anerkendt som havende retsevne på lige fod med andre og i alle livets forhold. Nationalstaterne er forpligtiget til at træffe passende foranstaltninger til at give mennesker med handicap adgang til den støtte, de måtte have behov for til at udøve deres retslige handleevne.

Artiklen italesætter forholdet mellem formelt og reelt medborgerskab. I konventionens ånd er det ikke nok, at mennesker med udviklingshæmninger ligestilles på lige fod med andre medborgere via lovgivningen. De skal også have mulighed for reelt at udøve deres rettigheder, via støtte og vejledning. Sidstnævnte er en udfordring til den socialpædagogiske praksis, som får til opgave at støtte det enkelte menneske med udviklingshæmninger i at udvikle sine medborgerskabskompetencer. Men også kommunale myndigheder og politiske beslutningstagere står overfor en stor udfordring, således at ord om lige rettigheder og lige muligheder bliver til konkrete beslutninger og handlinger, der sikrer, at mennesker med udviklingshæmninger får reelle muligheder for at praktisere deres medborgerskab ved, at en række politiske, civile og sociale rettigheder bliver realiserede.

Artikel 24: Uddannelse

Af artiklen fremgår det, at personer med handicap har ret til uddannelse. For at sikre denne ret skal deltagerstaterne sikre et inkluderende uddannelsessystem på alle niveauer, samt livslang læring. For at virkeliggøre dette skal deltagerlandene bl.a. sikre uddannelse af fagfolk og personale på alle niveauer i uddannelsessystemet. Uddannelse, som skal omfatte handicapbevidsthed, kendskab til alternative kommunikationsformer, undervisningsmetoder og materialer, der kan støtte personer med handicap.

Artikel 27: Arbejde og beskæftigelse

Af artiklen fremgår det, at personer med handicap har ret til at arbejde på lige fod med andre for at kunne tjene til livets ophold ved beskæftigelse, som de selv frit vælger at påtage sig på et arbejdsmarked og i et

arbejdsmiljø, der er åbent, inkluderende og tilgængeligt. Dette indebærer bl.a. retten til retfærdige og gunstige arbejdsvilkår på lige fod med andre, herunder lige muligheder og samme vederlag for arbejde af samme værdi. Det indebærer mulighed for deltagelse i erhvervsuddannelse og efteruddannelse, som fremmer deres ansættelse i såvel den offentlige som den private sektor.

Realisering af artiklen betyder, at de socialpædagogiske arbejds- og aktivitetstilbud, som i dag er de mest almindelige tilbud, i øget omfang skal afvikles. Tilbudenes målsætning skal ændres, så formålet bliver at sikre mennesker med udviklingshæmninger en placering på det almindelige arbejdsmarked. Den faglige støtte, som mennesker med udviklingshæmninger får i dag i arbejds- og aktivitetstilbuddene, skal benyttes til at støtte dem, således at deres arbejdsliv blive meningsfyldt og givende.

Artikel 30: Deltagelse i kulturlivet, rekreative tilbud, fritidstilbud og idræt

Artiklen omhandler personer med handicaps ret til at deltage i kulturlivet på lige fod med andre og forpligter deltagerstaterne til at træffe passende foranstaltninger for at sikre denne ret. Dette indebærer bl.a. deltagelse i rekreative tilbud samt fritids- og idrætsaktiviteter på alle niveauer både i handicap-specifikke aktiviteter og i almene idrætsaktiviteter.

Øvrige rettigheder i konventionen

Øvrige rettighederne i konventionen handler bl.a. om ligestilling og ikke-diskrimination, tilgængelighed i vid forstand, retten til livet, personlig frihed og frihed fra tortur, grusom og nedværdigende behandling, frihed fra udnyttelse, vold og misbrug, integritetsbeskyttelse, bevægelsesfrihed og ret til statsborgerskab, ret til en selvstændig tilværelse og til inklusion, ytringsfrihed og adgang til information, ret til sundhedsydelser, habilitering og rehabilitering, en rimelig levestandard og social beskyttelse, ret til deltagelse i det politiske og offentlige liv.

Det er vigtigt at slå fast, at konventionen ikke giver personer med handicap nye rettigheder, men stadfæster en række rettigheder, som de allerede har. Det, konventionen gør, er, at den aktualiserer debatten i de nordiske lande om personer med handicaps livsvilkår og bl.a.

---

giver anledning til, at:

- målsætningen for den samfundsmæssige indsats for mennesker med udviklingshæmninger bliver reformuleret,
- den enkelte kommune og den kommunale praksis påtager sig ansvaret for alle kommunens medborgere og dermed også mennesker med udviklingshæmningers livsvilkår og deltagelse i lokalsamfundet,
- socialpædagoger og de socialpædagogiske tilbud ses efter i sømmene og eventuelt reformulerer deres målsætninger for praksis, samt tager initiativ til ændring af organisering og tilrettelæggelse af denne praksis.

Centrale begreber i konventionen

I konventionens artikel 2 findes endvidere en række definitioner om diskrimination, rimelig tilpasning, universelt design og kommunikation:

Diskrimination på grund af handicap:

Betyder enhver sondring, udelukkelse eller begrænsning på grund af et handicap, hvis formål eller virkning er at svække eller ophæve den ligelige anerkendelse, nydelse eller udøvelse af alle menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder på det politiske, økonomiske, sociale, kulturelle, civile eller et hvilket som helst andet område. Dette omfatter alle former for diskrimination, herunder nægtelse af rimelig tilpasning.

Rimelig tilpasning:

Betyder nødvendige og passende ændringer og justeringer, som ikke indebærer en uforholdsmæssig stor eller unødvendig byrde, når dette er nødvendigt i et konkret tilfælde for at sikre, at personer med handicap kan nyde eller udøve alle menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder på lige fod med andre.

Universelt design:

Betyder udformning af produkter, omgivelser, ordninger og tilbud, således at de i videst muligt omfang kan anvendes af alle personer uden behov for tilpasning eller særlig udformning. "Universelt design" udelukker ikke hjælpemidler til særlige grupper af personer med handicap, når der er behov derfor.

Kommunikation skal forstås som:

Sprog, tekstvisning, punktskrift, taktil kommunikation,

storskrift, tilgængelige multimedier samt skrift, lyd, klar-sprog, oplæsning og forstørrende og alternative kommunikationsmåder, -midler og -formater, herunder tilgængelig informations- og kommunikationsteknologi.

Sprog skal forstås som:

Talesprog og tegnsprog samt andre former for nonverbalt sprog.

Definitionerne har en række konsekvenser for forståelsen af mennesker med udviklingshæmning og den måde, der tales om deres ressourcer og begrænsninger på.

Diskrimination i konventionens ånd

I konventionens ånd findes der f.eks. ikke mennesker, der er sprogløse, fordi alle menneskelige handlinger kan tillægges betydning. Det betyder, at fællesskabet tillægges betydeligt ansvar for at sikre den enkeltes inklusion og deltagelse, ligesom fællesskabet forpligtes på at sikre så rimelig tilpasning som dette er muligt. Alt andet vil være diskrimination.

I diskussion om mennesker med udviklingshæmningers rettigheder og om omsorg og magt vil det i forlængelse af konventionen kunne betragtes som diskrimination hvis:

- deres rettigheder ikke respekteres
- der rejses tvivl om, at deres selvbestemmelse giver mening og er habil
- spørgsmålet om det ikke vil være omsorgssvigt at lade dem bestemme selv er det centrale omdrejningspunkt i diskussionen om indsatsen

Det vil også kunne tolkes som diskrimination, at de:

- ikke sikres de nødvendige ressourcer (økonomisk, fagligt mv.) til at kompensere for og tage hensyn til deres funktionsnedsættelser
- ikke får mulighed for at udvikle medborgerskabskompetencer
- bliver nødsagede til at bo under institutionelle former

Og endelig vil det kunne betragtes som diskrimination, at der ikke er politisk bevågenhed på deres meget ulige livsvilkår.

Kapitel 2. Princippernes konsekvenser for socialpædagogikken

I dette kapitel tages trådene op for det foregående kapitel. Der peges på de afgørende konsekvenser handicapkonventionen får for samfundet, socialpædagogernes profession, deres rolle og kompetencer, når den samfundsmæssige indsats og socialpædagogiske praksis skal være i overensstemmelse med konventionen, de etiske grundværdier og principper.

2.a. Konsekvenser for samfundet

Når de grundlæggende principper skal have betydning for det enkelte menneske med udviklingshæmnings livsmuligheder, er det helt nødvendigt, at principperne påvirker udviklingen i et samfundsperspektiv. Principperne indebærer, at der må ske radikale ændringer af samfundet. Professor Johans Sandvin¹⁶ har påpeget, at en vigtig begrænsning for sådanne radikale ændringer er vores egne forventninger til, hvad der er muligt.

Har vi egentlig gode nok mentale billeder af, hvordan et samfund med fuld inkludering og deltagelse ser ud? Eller er vi så styret af historiske og kulturelle billeder og stereotyper, at et sådant ideal blot bliver en retorisk øvelse?

Skal der ske radikale samfundsændringer, er det nødvendigt med politisk vilje til handling. Det må indebære prioriteringer, som tilgodeser en samfundsmæssig udvikling med fokus på inkludering og deltagelse for alle. Dette er et fokus, som politikere i de nordiske lande og andre centrale og politiske beslutningstagere kun i lille grad har haft indtil nu. Det er derfor nødvendigt med en holdningsændring.

Et inkluderende samfund fordrer, at der på alle niveauer i samfundet sættes fokus på, at mennesker med udviklingshæmninger reelt får muligheder for at realisere deres medborgerskab. Det fordrer reelle muligheder for f.eks. at kunne deltage i og få indflydelse på den samfundspolitiske debat. Det handler om at kunne ytre sig og blive hørt i lokale, men også overordnede, politiske sammenhænge. Det handler ikke mindst om at få adgang til de sociale rettigheder i fællesskabet. Altså mulighed for samme boligstandard og samme adgang til uddannelses-, arbejds- og fritidsaktiviteter som andre borgere.

Ændring af holdninger er nødvendig både hos de politiske myndigheder og øvrige beslutningstagere, men også

hos resten af befolkningen. Her er socialpædagoger ikke undtaget. Det er afgørende, at også socialpædagoger kan visualisere et inkluderende samfund.

2.b. Konsekvenser for professionen

Formålet med socialpædagogisk praksis er at fremme social forandring og problemløsninger i menneskelige relationer. Princippet vi har omtalt får konsekvenser for den socialpædagogiske professionsudvikling. Etik har altid stået centralt i socialpædagogikken, men det er nødvendigt med et fornyet blik på etikens betydning. Udvikling af etisk refleksion må have en central placering i professionsudviklingen. Socialpædagoger og deres organisationer må være i stand til at begrunde handlinger både i etikken, men også i handicapkonventionens rettighedsperspektiv.

Som nævnt i afsnittet om socialpædagogers etiske grundværdier indgår socialpædagogerne og deres organisationer i den politiske debat om mennesker med udviklingshæmnings livsvilkår ved blandt andet at påpege den diskrimination, der finder sted. Dette er og har altid været begrundet i socialpædagogernes indignation over social uretfærdighed. Radikale samfundsændringer fordrer generelle holdningsændringer i samfundet, men også indenfor socialpædagogernes egne fagorganisationer. Det er nødvendigt, at socialpædagogerne og deres fagorganisationer i øget omfang italesætter, hvorledes et inkluderende samfund kan se ud.

Dette betyder, at socialpædagogerne og deres fagorganisationer tager en række initiativer til denne debat og i det hele taget er medvirkende til, at mennesker med udviklingshæmnings livsvilkår løbende og hele tiden er på dagsordenen såvel i den offentlige debat, men også som en konstruktiv kritik af den eksisterende socialpædagogiske praksis.

Dette indebærer også, at organisationerne mere systematisk skal sikre, at deres medlemmer har løbende diskussioner om socialpædagogikkens mål. Både som profession, men også i diskussioner om kvaliteten i praksis og hvilke kendetegn det gode møde mellem den enkelte socialpædagog og mennesket med udviklingshæmninger har. Videns- og kompetenceudvikling samt etisk afklaring er sat på dagsordenen i professionsudviklingen.

2.c. Konsekvenser for socialpædagogens roller

Naturligvis vil fokus på etiske værdier og principper også få konsekvenser for den enkelte socialpædagogers praksis. Når værdierne og principperne skal praktiseres i dagligdagen, forudsætter det, at socialpædagogen påtager sig rollen som tilrettelægger og sparringspartner.

Socialpædagogen skal støtte og vejlede mennesket med udviklingshæmninger i egne valg og realisering af valgene. En hovedopgave for socialpædagogen vil være at vise muligheder og støtte borgeren i at realisere sine rettigheder. Ser man på Gap-modellen¹⁷ vil socialpædagogens rolle i høj grad være knyttet til både individets forudsætninger, og til samfundets krav og barrierer.

Mestring som refleksionsbegreb

Her kan Antonovskys (2000) begreb om mestring være nyttig for forståelsen af socialpædagogers praksis.

Antonovskys mestringsbegreb består af 3 delelementer; begribelighed, håndterbarhed og meningsfuldhed. Disse 3 elementer er ifølge Antonovsky en forudsætning for mestring og betydningsfulde for forståelsen af menneskers evne til forandring og udvikling. Og det er jo det socialpædagogiske praksis handler om – at skabe rum for social forandring og udvikling.

Lidt mere om de 3 delelementer:

Begribelighed (engelsk: comprehensibility)

- handler om, at verdenen er ordnet og virker sammenhængende og struktureret på os. At vi er i stand til at omdefinere de stimuli (eller problemer), der møder os på en sådan måde, at de bliver informative og klare for os og ikke opleves som kaotiske, tilfældige og uforklarlige.

At fremme oplevelsen af begribelighed handler om, at mennesker med udviklingshæmninger har en oplevelse af at de ting der sker omkring dem, er forståelige. Det handler om, at de oplever, at tilværelsen bliver forudsigelig.

Håndterbarhed (engelsk: manageability):

- handler om, at vi føler, at vi har kontrol over og formår at påvirke en bestemt situation. Det handler således om, at vi som mennesker i det store og hele besidder de nødvendige ressourcer til at honorere de krav, vi bliver mødt med.

At fremme oplevelsen af håndterbarhed handler om, at mennesker med udviklingshæmninger har en oplevelse af at have adgang til de ressourcer, som de har behov for. Derfor handler det om, at den socialpædagogiske indsats bevirker, at det enkelte menneske har magt over tingene og kan takle livets krav og udfordringer på egen hånd og i samarbejde med andre f.eks. en socialpædagog.

Meningsfuldhed (engelsk: meaningfulness):

- handler om, hvilken betydning vi rent følelsesmæssigt tilskriver de stimuli eller problemstillinger, vi møder. Følelser er vigtige i en mestringsammenhæng, fordi følelser påvirker vores indstilling som engagement i en sag. Meningsfuldhed er således en indikator for, om vi er motiverede for at investere energi i de problemer, vi støder på.

At fremme meningsfuld går ud på, at mennesker med udviklingshæmninger udvikler en følelse af, at det er vigtigt og hensigtsmæssigt at bruge kræfter på et givent problem eller udfordring. En sådan følelse kan ikke overføres instrumentelt eller kognitivt ved, at den socialpædagogiske praksis blot formidler en bestemt mængde af viden. Motivation fordrer først og fremmest en stimulering til deltagelse og engagement.

Begribelighed og håndterbarhed kan forstås som kompetencer, som kan udvikles og læres, hvorimod meningsfuldhed kan forstås som en følelse. Hvis socialpædagogisk praksis alene sætter fokus på udvikling af kompetencerne, og ikke er optaget af hvilke følelser dette frembringer, er der en stor risiko for, at den, i stedet for at fremme oplevelsen af leve et værdigt liv, hindrer dette.

Det asymmetriske magtforhold

Selve magtbegrebet er ikke et entydigt begreb. Ifølge den franske filosof Michel Foucault¹⁸ er magt en kraft, der er indlejret i enhver social relation, og enhver relation er derfor også en magtrelation. Foucault forstår således magten som et forhold, der forårsager, påvirker og forandrer. Magt kan dermed ikke forstås som værende noget entydigt negativt eller destruktivt, men nærmere som en produktiv kraft, der er en grundkomponent i sociale relationer. Enhver relation er derfor en magtrelation. Foucaults pointe er, at magten er "ingens", men altid tilstedeværende, og at der, hvor der udfoldes magt, også er modmagt.

I mødet mellem det enkelte menneske med udviklingshæmninger og socialpædagogen eksisterer et asymmetrisk magtforhold¹⁹, der er karakteriseret ved, at socialpædagogen har det som sit lønarbejde at støtte og hjælpe den anden, som er dybt afhængig af denne hjælp og støtte.

Når socialpædagogisk praksis skal udøves i overensstemmelse med menneskerettigheder og vægtning af de etiske værdier, må den socialpædagogiske praksis forvaltes med henblik på, at det enkelte menneske med udviklingshæmninger får mulighed for at realisere sine rettigheder, får mulighed for at blive inkluderet i det samfundsmæssige fællesskab via selvbestemmelse og deltagelse²⁰.

Det er derfor afgørende for kvaliteten af den socialpædagogiske praksis, at socialpædagogerne reflekterer over, hvorledes magten forvaltes. Socialpædagogerne skal bruge deres kompetencer til at sikre, at det enkelte menneske med udviklingshæmninger får så stor indflydelse på eget liv som overhovedet muligt.

Socialpædagogens praksis handler om at sikre, at mennesker med udviklingshæmninger oplever, at de lever et værdigt liv, på egne betingelser. Dette fordrer, at socialpædagogerne i deres praksis sikrer, at hændelser og begivenheder i dagligdagen er forståelige, at mennesker med udviklingshæmninger oplever at de har magt over tingene og kan takle lives udfordringer og endelig, at dagligdagen og dens aktiviteter er præget af engagement og deltagelse.

Men mennesker med udviklingshæmnings deltagelse skal strækkes videre end til hverdagens aktiviteter. Det skal også forstås som borgerens indflydelse på det samfundsmæssige fællesskab. Den enkelte skal have en oplevelse af at have noget at byde på i mange forskellige sammenhænge – i hverdagslivet, i lokalsamfundet og i overordnede politiske sammenhænge.

Socialpædagogens rolle er i dette perspektiv at støtte den enkelte til at få så stor indflydelse som muligt, at sikre deres repræsentation og deltage bl.a. ved at indgå i dialog om livets muligheder og via støtte til netværksdannelse.

En sådan praksis fordrer, at socialpædagogerne selv mestrer en række kompetencer.

2.d. Konsekvenser for de socialpædagogiske kompetencer

Socialpædagogerne skal jf. AIEJI, *En fælles platform for socialpædagoger i Europa*, i deres praksis dels have en grundlæggende handlekompetence og dels en række kompetencer, som er afledt af, at socialpædagogisk praksis er en samfundsmæssig opgave, som udfoldes indenfor de samfundsmæssige betingelser, der stilles til rådighed²¹. I lyset af de etiske grundværdier og principper, herunder handicapkonventionen, kan de kompetencer, som socialpædagogerne skal have, skitseres som følgende:

1. Handlekompetencerne omhandler, at socialpædagogerne skal tage initiativer til handling ansigt-til-ansigt med det enkelte menneske med udviklingshæmninger, men samtidigt principielt handle på baggrund af samtykke. De skal kunne planlægge handlinger med det formål at sikre, at den enkelte oplever at leve et værdigt liv og gøre sig overvejelser om fremtidige samhandling. Og endelig skal de overveje og vurdere egne handlinger og koble disse overvejelser til de grundlæggende etiske værdier, med henblik på faglig evaluering og udvikling sammen med kolleger og andre fagpersoner.

2. Udover handlekompetence skal socialpædagogerne bl.a. mestre system-, relations-, kommunikative-, udviklings-, og læringskompetencer. Samt en række faglige kompetencer som omhandler:

- Den samfundsmæssige opgave og dens retsgrundlag
- Etisk oplysthed og refleksion og begrundet beslutningstagen
- Professionskompetence om fagets vidensgrundlag herunder centrale teorier, begreber og metoder - som kan forsvares og er forenelige med socialpædagogernes etiske grundværdier og principper.
- Kulturelle kompetencer – både med hensyn til mangfoldighed, forskelle og udvikling

De to dimensioner skal gå hånd i hånd i den socialpædagogiske praksis. Der er ikke tale om en lang række uafhængige enkeltkompetencer, men grundlæggende måske to sæt komplementære kompetencer, der betinger og betinges af hinanden.

Kapitel 3. Fokus på nogle centrale problemstillinger

I socialpædagogisk praksis for mennesker med udviklingshæmninger er der nogle temaer, som ofte bliver rejst som særlige problemstillinger. I dette kapitel sættes der fokus på 2 af disse problemstillinger – "retten til eget hjem" og "magt og tvang".

I afsnittet om "retten til eget hjem" peges der på, at handicapkonventionen sætter en ny dagsorden for boliger og socialpædagogisk støtte til mennesker med udviklingshæmninger, nemlig rettet til ikke at blive institutionaliseret og dermed retten til selv at vælge, hvor man vil bo og hvem man vil bo sammen med. I forlængelse heraf peges på, at det at have en bolig og det at have et hjem ikke er det samme.

I afsnittet om "magt og tvang" peges der på, at det er nødvendigt, at socialpædagerne i deres praksis er garanter for at sikre mennesker med udviklingshæmningers værdighed og dermed også deres rettigheder. Endvidere peges der på, at refleksion og vægtning af de etiske grundværdier fremover skal have en mere central placering i diskussionen omsorg – omsorgssvigt og omsorgstvang.

3.a. Retten til et eget hjem

I dette afsnit sættes fokus på mennesker med udviklingshæmningers ret til ikke at blive institutionaliseret. Deres ret til leve og bo blandt andre medborgere. Samtidig peges der på, at det at have en bolig, ikke er det samme som at have et hjem.

Begrebet institution har mindst to betydninger, som må holdes adskilt fra hinanden. I daglig tale anvendes begrebet institution om anstalter som fængsler eller sygehuse. Inden for sociologien forstås begrebet institution som udtryk for et sæt af normer eller regler, som knytter sig til en bestemt opgave eller funktion i samfundet. Begge betydninger er relevante, når man her fokuserer på afinstitutionalisering i livet for mennesker med udviklingshæmninger.

Handicapkonventionens artikler om bolig og hjem

Handicapkonventionens artikel 19 anerkender personer med handicaps ret til at leve i samfundet med samme valgmuligheder som andre. Staten skal træffe effektive og passende foranstaltninger for at fremme denne rettighed og sikre, at mennesker med handicap fuldt ud bliver inkluderet og deltager i samfundet ved at sikre, at men-

nesker med handicap har:

- Mulighed for at vælge bopæl, samt hvor og med hvem de vil bo og ikke er forpligtet til at leve i en bestemt boform.
- Adgang til et udvalg af støttetilbud i hjemmet og på boligområdet samt andre lokale støttetilbud.
- Nødvendig personlig bistand for at kunne leve og være inkluderet i samfundet samt for at forebygge isolation og udskillelse fra samfundet.
- Tilgængelig adgang til samfundet og til tilbud og faciliteter på lige fod med andre.

Af artikel 23, stk. 1 fremgår det endvidere, at ingen person med handicap, uanset bopæl og boform, må udsættes for vilkårlig og ulovlig indblanding i sit privatliv eller familieliv, sit hjem eller brevveksling, eller andre former for kommunikation, eller for ulovlige angreb på sin ære og sit omdømme.

Artikel 19 og 23 sætter dagsordenen for en afinstitutionalisering af støtten til personer med handicap. Til trods for, at institutionsbegrebet er blevet afskaffet i flere af de nordiske lande, eksisterer institutionsbegrebet fortsat i praksis. Ved nybyggeri tænkes der institutionelt, og i eksisterende botilbud tilrettelægges og ydes hjælpen til personer med handicap i stor grad inden for en institutionskultur, hvor bolig og tilbud om støtte er ét og det samme.

Samtidig findes der fortsat mange utidssvarende botilbud i flere af de nordiske lande, der på ingen måder lever op til nutidig boligstandard. Det er fortsat mere reglen end undtagelsen, at den socialpædagogiske støtte og botilbuddet mere er præget af at være en arbejdsplads end at være et hjem for personen med handicap²².

I diskussionen om afinstitutionalisering er det vigtigt at sætte fokus på, dels hvad vi forstår ved institutioner, dels det faktum at det at have en bolig er noget andet end det at have et hjem.

Inspireret af sociologen E. Goffmans beskrivelser af livet på totalinstitutioner kan det institutionaliserede liv karakteriseres ved:

- Afsondret i forhold til omgivelser
- Kategorisering af beboere
- Standardisering og forudsigelighed

-
- Personale der har institutionen som arbejdsplads.

I en EU-rapport²³ defineres en institution simpelthen som bomiljøer, hvor der bor mere end 30 beboere, hvoraf mindst 80 pct. er handicappede.

I Sverige har Socialstyrelsen²⁴ formuleret et bud på, hvad en bolig uden institutionelt præg er.

Boliger til mennesker med funktionsnedsættelser må ikke:

- Ligge i nær tilslutning til et andet bosted eller andre bosteder som ikke er almindelige boliger
- boligen bør adskilles for lokaler med dagbeskæftigelse
- gruppeboliger bør ikke have mere en 2-5 beboere
- servicebosteder bør integreres i boligområder og det institutionelle bomiljø bør undgås
- beboernes ønsker til sammensætning bør følges så vidt det er muligt

I Konventionens perspektiv kræves en fortsat afinstitutionalisering

- En nytænkning vedrørende opførsel og indretning af bomiljøerne
- Fokus på den fagligt etiske debat
- Fokus på forskellene mellem et bomiljø, et hjem og en arbejdsplads
- En ændret forståelse af den professionelle socialpædagogiske støtte til personer med handicap.

Boligen noget andet end hjemmet

Boligen har betydning for menneskets muligheder for fuldt ud at kunne nyde en række forskellige menneskerettigheder, f.eks. muligheder for arbejde, familieliv, privatliv, deltagelse i kulturelle aktiviteter, udvikle og indgå i sociale relationer, styrke personens tryghed og sundhed og oplevelse af ejendomsret.

Men et sted at bo er ikke nødvendigvis det samme som at have følelsen af at have et hjem og føle sig hjemme. Oplevelsen af at have et hjem handler ikke kun om boligens fysiske rammer, men også om sikring af den enkeltes identitetsdannelse, integritet, værdighed og selvbestemmelse. Der er til hjemmet knyttet to centrale værdier²⁵:

- Hjemmet som et sted, hvor man bestemmer selv, og

som en platform for deltagelse i det mere offentlige liv og som vores tilbagetrækningsarena, når vi føler behov for det.

- Hjemmet som et symbol på nærhed og intimitet, hvor vi kan være private personer. Det repræsenterer tryghed ved, at medlemmerne har et ansvar for hinanden og ved, at man modtager kærlighed, varme og respekt.

Endvidere kan der peges på²⁶, at boligen er tæt knyttet til et personligt råderum, som igen er tæt forbundet med oplevelsen af at have et hjem. Forudsætningen for, at boligen opleves som et hjem er, at hjemmet udgør flere rum med flere formål:

- Et fysisk rum, som man kan indrette, så det falder i ens personlige smag og hvor man tilegner sig rummet i denne skabelsesproces.
- Et privat rum, hvor man kan trække sig tilbage fra fællesskabet, definere sine egne regler, normer og værdier - et personligt frirum.
- Et socialt rum, hvor identitet, solidaritet og mening, samt sociale relationer skabes i en dialektisk proces.

Når boligen skal blive mere end en bolig, men et hjem, skal en række centrale værdier og forudsætninger være opfyldt. Men virkeligheden for mennesker med udviklingshæmninger ser anderledes ud. En række nordiske undersøgelser påpeger, at det hovedsageligt er de professionelle, der træffer afgørelser på den enkeltes vegne²⁷.

En realisering af konventionen indebærer, at:

- der gøres op med pakkøløsninger
- bolig og socialpædagogisk støtte adskilles organisatorisk
- støtten til den enkelte person med handicap tildeles efter en individuel vurdering
- den enkelte for at kunne opretholde et værdigt liv i aktivitet og deltagelse får adgang til den støtte og hjælp som er nødvendig
- viften af boliger og variationen heri udvikles og integreres i det almindelige boligbyggeri
- den enkelte person med handicap selv bestemmer, hvor og hvem han/hun vil bo sammen med
- den enkelte selv kan bestemme hvilken indretning, aktiviteter og rutiner, der skal være i boligen, og hvilke aktiviteter der skal deltages i uden for boligen.

En adskillelse af bolig og tilrettelæggelse af støtte fordrer selvfølgelig, at socialpædagoger har personalefaciliteter, rum og mulighed for faglig refleksion og kompetenceudvikling et andet sted end i boligen. Det indebærer også et opgør med rutiner i socialpædagogernes praksis, som ofte og nemt bliver tilrettelagt ud fra et rationale om effektivitet, og en opmærksomhed på de principielt modstridende tidsperspektiver praksis udfoldes indenfor: at lønarbejde har et lineært tidsperspektiv, hvorimod hverdagslivet er cirkulært. Der skal skabes mentale billeder på, hvordan støtten og hjælpen til mennesker med udviklingshæmninger kan ydes på en sådan måde, at hjemmets karakteristika ikke bliver nedbrudt, men styrket og udviklet i forhold til den enkelte.

Endelig indebærer en realisering af konventionen, at der gøres op med at tænke i særskilt handicapbyggeri. Alt nybyggeri og modernisering af eksisterende byggeri skal tænkes inkluderende.

3.b. Magt og tvang

I dette afsnit sættes fokus på magt og tvang forstået som indgreb i den personlige frihed og selvbestemmelsen. Der peges på, at i overvejelser om indgreb, hvor den enkeltes samtykke tilsidesættes, skal mennesker med udviklingshæmnings rettigheder vægtes højt. Indgreb der ikke er hjulmet i loven kan ikke forsvares, selvom de ønskes iværksat i den bedste mening.

Definition af magt og tvang

Det er afgørende både principielt, i de faglige miljøer og i arbejdet med den enkelte, at man tilstræber at blive enige om hvad der menes med brug af magt og tvang. I det socialpædagogiske arbejdet må der derfor pågå en kontinuerlig diskussion. Diskussionen må i første række handle om hvad vi anser for at være brug af magt og tvang, dernæst hvordan vi kan undgå brugen af magt og tvang. Diskussionen må også handle om i hvilke tilfælde brug af magt og tvang kan accepteres, og på hvilke måder og under hvilke præmisser dette i så fald kan ske.

I arbejdet med at vurdere brugen af magt og tvang udføres socialpædagogens faglige og etiske skøn kontinuerligt. I vurderinger af hvad som defineres som udøvelse af magt og tvang, må der lægges en deskriptiv definition til grund. Det vil sige at alle indgreb og tiltag som en person modsætter sig må defineres som tvang, og beskri-

ves ud fra hvad som faktisk sker i situationen. I lyset af dette, må det for eksempel anses som brug af tvang at skjule medicinen i maden som personen spiser, når en person modsætter sig at tage livsnødvendig medicin. I andre tilfælde vil forskellige handlinger og indgreb anses som udøvelse af magt og tvang selv om personen de rettet mod ikke modsætter sig det som sker. En deskriptiv definition af brugen af magt og tvang bidrager til en nødvendig sensitivitet overfor dem der arbejdes med. Særlig når det i nogen tilfælde vurderes at brug af magt og tvang er nødvendig.

Udøvelse af magt og tvang kan også defineres normativt. Det vil sige at tiltag som anses som helt nødvendige og rimelige ikke anses som udøvelse af magt eller tvang. I det lys, vil det blive betragtet som legitimt at "lokke" nogen til at tage deres medicin, da intentionen med handlingen styrer indholdet i handlingen. Et normativt syn på udøvelse af magt og tvang kan medføre accept af uetiske handlinger. Dersom det faglige arbejde flyttes fra et fokus på det enkelte individs integritet med grundige etiske og faglige vurderinger til kun at dreje sig om handlingens resultat, vil individets ret til for eksempel medbestemmelse og medvirkning trues.

Det er fristende at ty til et eksempel til for at synliggøre nogle dilemmaer i definitionsarbejdet: Er det brug af magt og tvang at nægte en person med udviklingshæmning at bruge sine egne penge til at købe og drikke alkohol? Er det magt og tvang at nægte personen at drikke sig fuld? Argumenterne for at det er ugunstigt og upassende for personen at bruge penge til alkohol eller for personen at drikke sig fuld kan være gode. På den anden side har enhver person ret til at vælge hvad de bruger deres penge på, og alkohol er en legal drik i de fleste land for voksne mennesker. Dersom intentionen i handicapkonventionen skal kunne opfyldes, må mennesker med udviklingshæmning netop have de samme rettigheder som andre. Det betyder at dersom socialpædagogen skal nægte nogen at bruge egne penge til bestemte formål, eller at drikke alkohol, så må dette defineres som udøvelse af magt og tvang, og deraf må indgreb som indebærer dette hjemles i lov.

Handicapkonventionens artikler om magt og tvang

Konventionens formål er at "fremme, værne om og sikre mennesker med nedsat funktionsevne fuld og ligeværdig

---

ret til at nyde alle menneskerettigheder og grundlæggende friheder, og at fremme respekten for deres iboende værdighed". Det er åbenbart at enhver form for magt og tvang er problematisk set i lyset af dette. Artikel 14-17 i konventionen omhandler mennesker med udviklingshæmning og deres ret til frihed og personlig sikkerhed, frihed fra tortur og grusomhed, umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf, frihed fra udnyttelse og vold og misbrug, samt værn om den personlige integritet.

I diskussionen om hvordan brug af magt og tvang skal defineres, afværges og eventuelt gennemføres, er handicapkonventionens bestemmelser et centralt udgangspunkt for nødvendige etiske og faglige overvejelser. Konventionen giver et vigtigt grundlag og er et godt værktøj til at kunne arbejde med alternative måder at nærme sig til i tage vare på menneskeværdet til personer med udviklingshæmning, også for arbejdet når brug af magt og tvang anses som nødvendig.

Særlig betydning har konventionen for definitionsarbejdet som må gøres i samhandling med den det gælder og dennes omgivelser. I den socialpædagogiske praksis vil den faglige og etiske diskussionen om hvordan vi fremmer personers selvbestemmelse og mestring være vigtig op mod spørgsmålet om brug af magt og tvang.

Magt og tvang – omsorgssvigt eller omsorgstvang

Udover situationer med akut fare for liv og helhed, er tiltag af magt og tvang i hovedreglen begrundet i, at indgreb i den personlige frihed er nødvendig for at sikre den enkeltes værdighed eller modvirke omsorgssvigt. Begge begrundelser er dog ikke uproblematiske. Værdien værdighed og integritet er tæt forbundet med værdien frihed og selvbestemmelse. Det kan forekomme tvivlsomt, om det overhovedet er muligt at sikre værdigheden ved at krænke selvbestemmelsen. Men, hvis det ikke er den enkeltes værdighed her og nu, der skal begrunde magt og tvang, hvad kan så være begrundelsen? Begrundelsen kan være, at det ville være omsorgssvigt ikke at handle. Dette argument fordrer dog, at omsorgsbegrebet tydeliggøres.

Omsorgsbegrebet udspringer af værdien "at ville det gode for andre" - altså medmenneskelighed. Begrebet har, set i et historisk, kulturelt og samfundsmæssigt

perspektiv, ændret sig og det er tvivlsomt, om begrebet kan afklares og afgrænses. I diskussionen om det ville være omsorgssvigt ikke at handle, og derfor iværksætte magt og tvang, fordrer det derfor, at værdier som ligebehandling, selvbestemmelse og værdighed også inddrages i overvejelserne. Hvis dette ikke er tilfældet, kan magt og tvang føre til uretfærdige, uværdige og krænkende handlinger og vil være udtryk for omsorgstvang i stedet for omsorgssvigt.

Den personlige friheds ukrænkelighed

Princippet om den personlige friheds ukrænkelighed kommer til udtryk ved hovedreglen om at der kun undtagelsesvis kan foretages indgreb heri. Undtagelsen gælder, hvis personen gennem sine handlinger er til væsentlig skade for sig selv eller andre. Indgreb kan kun ske, hvis de er hjemlet i loven. I de nordiske lande er de love, der regulerer den socialpædagogiske indsats for mennesker med udviklingshæmninger, forskellige, men fælles for lovene er, at muligheder for magt og tvang er positivt afgrænset.

Et bevidst forhold til grundlæggende juridiske, etiske og faglige principper er nødvendig for at kunne opfylde konventionens intentioner, særlig knyttet til den personlige friheds ukrænkelighed. Den socialpædagogiske virksomhed må derfor kunne lægges til rette sådan at menneskers rettigheder opfyldes på bedst mulig måde. En sådan praksis vil virke forebyggende på behovet for brug af magt og tvang. For eksempel må socialpædagogen og det faglige fællesskab påse at den enkelte person som der arbejdes sammen oplever:

- at kunne træffe egne valg
- at kunne være sig selv
- at ikke blive udnyttet
- at have et privatliv
- at have en forsvarlig levestandard og tjenesteydelser, oplæring og mulighed for uddannelse og arbejde, samvær og aktiviteter
- at kunne benytte sine rettigheder
- fravær af tvang.

I det socialpædagogiske arbejdet og i vurderingerne omkring brug af magt og tvang, må der tages hensyn til sårbarhedsfaktorer og ressourcefaktorer for den enkelte person. Sårbarhedsfaktorer viser hen til at noget i personen selv eller i dennes omgivelser kan skabe ud-

---

fordringer med tanke på udvikling, læring og livskvalitet hos personen, og dennes evne til at tage vare på sig selv og sine interesser nu og på sigt.

Eksempler på dette kan være professionelles mangel på opmærksomhed på personens udtryksformer, mangel på et meningsfuldt indhold i hverdagen, personens manglende evne til at forstå omgivelserne og kommunikationsformer mv. Ressourcefaktorer er på den anden side det som virker styrkende og støttende for den enkelte persons liv. Socialpædagogens bevidsthed om hvilke faktorer som hæmmer selvbestemmelse og medvirkning, og hvilke faktorer som faktisk fremmer dette, er vigtig. Dette giver øgede muligheder for et godt socialpædagogisk arbejde som kan forebygge brug af magt og tvang og større oplevelse af menneskeværd.

Krav til den socialpædagogiske praksis og samfundets rammer

At tage handicapkonventionen på ordet udfordrer den socialpædagogiske praksis. Det er absolut nødvendigt, at socialpædagoger er garanter for, at mennesker med udviklingshæmninger og deres rettigheder ikke trædes under føde. Dette fordrer, at socialpædagogerne har kendskab til og sikrer, at den nationale lovgivning om magt og tvang overholdes. Det fordrer, at de respekterer den enkeltes selvbestemmelse og handlinger, også når disse måske ikke umiddelbart er handlinger, som socialpædagogerne selv ville have iværksat. Det fordrer, at socialpædagogerne hele tiden arbejder for at minimere magt og tvang mest muligt.

Det udfordrer også de offentlige myndigheders politik på området. Det er afgørende, at politikken på området faciliterer alternativer, der minimerer brugen af magt og tvang mest muligt. Det forudsætter blandt andet tilstrækkelige personaleresourcer med de nødvendige kompetencer. Det fordrer tilsyn med, hvordan støtten konkretiseres i den daglige praksis og det fordrer, at

økonomiske hensyn ikke vægtes højere end faglige og etiske hensyn.

Som et eksempel på lovregulering om brugen af magt og tvang, er der i Norge udviklet bestemmelser i sosialtjenesteloven om dette. Definitionen af magt og tvang er tæt koblet op til den forståelse som ligger til grund for handicapkonventionen. Kapitel 4A-1 i sosialtjenesteloven siger: "...hindre at personer med psykisk udviklingshemning udsætter sig selv eller andre for vesentlig skade og forebygge og begrænse bruk av tvang og makt. Tjenestetilbudet skal tilrettelegges med respekt for den enkeltes fysiske og psykiske integritet, og så langt som mulig i overensstemmelse med tjenestemottagerens selvbestemmelsesrett. Ingen skal behandles på en nedverdiggende eller krenkende måte."

Den norske lovgivning definerer at brug af tvang eller magt er tiltag som personen modsætter sig eller tiltag som er så indgribende at de uanset modstand må regnes som brug af tvang og magt. Loven angiver endvidere præmisser for det arbejde som skal gøres når socialpædagogerne vurderer at ydelsen indeholder eller bør indeholde elementer af tvang og magt ud fra lovens formål. Et vigtigt princip er, at der altid skal arbejdes med alternative fremgangsmåder for at forhindre brug af tvang. Der stilles endvidere krav til fagkompetence hos dem som både gennemfører og er faglig ansvarlig for tiltagene.

Lovens virkeområde og den praksis som følger af loven diskuteres stadig i de norske fagmiljøer og i brugerorganisationerne. Loven bidrager desuagtet til øget bevidsthed om personer med udviklingshæmning og deres ret til selvbestemmelse og medvirkning. Herigennem er også socialpædagogernes og andre faggruppers kompetence blevet styrket, og personer med udviklingshæmnings muligheder for inkludering kan realiseres.

Kapitel 4. Et opgør med "vi og dem"

I dette kapitel peges der på, at den samfundsmæssige indsats med fokus på realisering af FN's handicapkonvention kan forstås som et opgør med "vi og dem"-tænkningen. Det er nødvendigt at etablere en praksis, som bygger på et antimytisk perspektiv om mennesker med udviklingshæmninger, hvor de samfundsmæssige målsætninger om normalisering og integration udvikles til en målsætning om medborgerskab – inklusion og deltagelse.

Konsekvensen af etik og princippet om menneskerettigheder

I dette essay er en række grundlæggende etiske værdier og principper for socialpædagogisk praksis særligt knyttet til mennesker med udviklingshæmninger blevet pointeret. Her er FN's handicapkonvention blevet fremhævet som havende en central betydning. Der er blevet peget på, at disse værdier og principper får konsekvenser for den samfundsmæssige indsats og dermed for den socialpædagogiske praksis på forskellige niveauer, samt på de særlige problemstillinger, der er knyttet til retten til eget hjem og brug af magt og tvang. Den vigtigste pointe er imidlertid et opgør med den traditionelle "vi og dem"-tænkningen.

Socialpædagogisk praksis knyttet til personer med udviklingshæmninger vil med udgangspunkt i de etiske værdier og handicapkonventionens principper forde et opgør med skellet mellem "vi og dem". Dette er en afgørende faktor for udviklingen af socialpædagogikken, både i fag- og professionsudviklingen og den enkelte socialpædagog's indsats.

I sit udgangspunkt har konventionen flere forskellige perspektiver på menneskers væren i verden. Et juridisk perspektiv, der fastslår, at personer med handicap har samme juridiske rettigheder som alle andre, herunder ret til demokratisk deltagelse og ret til ikke-diskrimination. Et psykologisk perspektiv, som bl.a. har fokus på personer med handicaps identitet, kommunikation og sprog. Et sociologisk perspektiv, som bl.a. har fokus på inklusion og deltagelse, et pædagogisk perspektiv, med fokus på menneskers evne til læring, og endelig et filosofisk perspektiv, som har fokus på værdighed og integritet.

Det overordnede perspektiv er, at personer med handicap er en del af menneskehedens diversitet.

Den tyske filosof Bauman²⁸ peger på, at der blandt de kategoriseringer og inddelinger, vi gør, skelnes mellem "vi" og "dem". Gruppen af "vi" er dem, som vi finder, at vi tilhører og forstår, mens den anden gruppe omfatter "dem", som vi ikke kan eller vil tilhøre og forstå, og hvor billedet af dem er uklart og uforståeligt. Den svenske handicapforsker Gustavsson²⁹ påpeger, at der i et selektivt velfærdssamfund let opstår en kløft mellem "vi – dem", mellem dem som klarer sig selv og dem, som er afhængige af hjælp og støtte, f.eks. mennesker med udviklingshæmninger.

Handicapkonventionen kan forstås som et opgør mellem "vi" og "dem"-opdelingen, hvor mennesker via konventionen får stadfæstet deres menneskerettigheder, i lighed med alle andre, og dermed gøres til en del af "vi". Dette fordrer dog mere end at de enkelte nordiske lande ratificerer konventionen. Konventionen skal implementeres i den sociale praksis i alle samfundets sektorer og på alle niveauer i de respektive sektorer.

Myter og antimyter

En implementering af konventionen fordrer et opgør med en social praksis, som på mange områder tager sit udspring i myter om mennesker med udviklingshæmninger³⁰:

- at deres adfærd og fremtrædelsesform er uafhængig af omgivelser og miljø
- at det er legitimt at opdele dem i "gode" og "dårlige", hvor de "dårlige" intet forstår, føler, er uden sprog og skal hjælpes med alt
- at de er svage mennesker, der kræver hjælp og støtte i alle forhold
- at de kan beskrives kollektivt
- at de ikke har samme rettigheder som almindelige mennesker

Handicapkonventionen fordrer, at der etableres en anden praksis. En praksis som bygger på et antimytisk perspektiv om mennesker med udviklingshæmninger:

- Menneskers adfærd og fremtrædelsesformer afhænger af den kvalitet de mødes med fra deres omgivelser og miljø
- alle mennesker har værdi, og ingen er dårligere eller ringere end andre
- alle mennesker har et sprog, og alle kan bidrage til fællesskabet med noget

- alle mennesker er unikke og en del af menneskeheden
- det er kun det fælles, der kan beskrives kollektivt og endeligt
- alle har samme rettigheder

Ikke diskrimination, værdighed og inklusion for mennesker med udviklingshæmninger kommer ikke af sig selv, men fordrer revurdering af visioner og målsætninger på området og en ny forståelse af, hvad der skal kendetegne socialpædagogiske praksis.

Medborgerskab – inklusion og deltagelse

Handicapkonventionen fordrer en socialpædagogisk praksis, der er formuleret på et menneskeretsligt grundlag, hvor fundamentet er at værne om menneskets iboende værdighed og værdi.

Den socialpædagogiske praksis kan forstås som en særlig samfundsmæssig indsats med et selvstændigt praksisfelt, der har udviklet autoritative svar på, hvorledes børn, unge og voksne, som er genstand for samfundsmæssig marginalisering og udstødelse, integreres og reelt bliver en del af det samfundsmæssige fællesskab på modernitetens betingelser. Dette fordrer en nærmere beskrivelse af de kendetegn af formålet med praksis, afgrænsning af målgruppen, som praksis er rettet i mod, og hvilket vidensgrundlag den konkrete praksis bygger på. Der er brug for at reformulere målsætninger og visioner. En fordring til de socialpædagogiske organisationer i de nordiske lande er derfor i øget omfang at udvikle og beskrive disse kendetegn med udgangspunkt i demokrati, etik og menneskerettigheder.

I lyset af de grundlæggende etiske værdier og handicapkonventionen er målsætningen ikke længere normalisering og integration. Målsætningen for den socialpædagogiske praksis og for de samfundsmæssige og politiske tiltag for mennesker med udviklingshæmninger er:

- Et værdigt liv via medborgerskab - inklusion og deltagelse.

Dette fordrer retfærdighed, fordeling af de samfundsmæssige goder. Det fordrer reelle muligheder for at realisere rettighederne som medborgere. Det handler om sammenlignelige livsvilkår med andre. Alene på disse vilkår vil mennesker med udviklingshæmninger få mulighed

for at leve et værdigt liv, hvor de reelt accepteres som en del af menneskehedens diversitet.

Spørgsmål til dialog

1. Diskuter de etiske grundværdier og principper:

- Hvad forstår du ved frihed/selvbestemmelse?
- Hvad forstår du ved retfærdighed/ligebehandling?
- Hvad forstår du ved værdighed/ integritet og ikke skade?
- Hvad forstår du ved medmenneskelig/at ville det gode?
- Hvordan de kommer til udtryk i den socialpædagogiske praksis?
- Find eksempler på konkret socialpædagogisk praksis og diskuter hvilken vægtning af værdierne en konkret handling/situation er udtryk for.

2. Udvælg og diskuter forskellige artikler i FN's handicapkonvention og hvordan disse kan realiseres på samfundsniveau, kommunalt niveau og i mødet mellem dig og det enkelte menneske med udviklingshæmninger. Diskuter socialpædagogens rolle og ansvar i denne forbindelse.

3. Med udgangspunkt i dine egne overvejelser over hvad et hjem er for dig, diskuter:

- Hvordan boliger til mennesker med udviklingshæmninger kan blive deres hjem?
- Hvad hæmmer og hvad fremmer, at boligen opleves som et hjem?
- Hvad skal socialpædagerne gøre?

4. Diskuter hvad der kan gøres for, at mennesker med udviklingshæmninger får arbejde på det almindelige arbejdsmarked:

- Hvilken støtte skal de have?
- Hvordan kan der skabes grundlag for, at de får adgang til det almindelige arbejdsmarked? Hvordan kan de eksisterende beskæftigelses- og samværs-tilbud støtte en sådan udvikling?

5. Diskuter din og dine kollegaers forståelse af begreberne deltagelse, inklusion:

- Hvorledes mennesker med udviklingshæmnings deltagelse og inklusion kan styrkes via den socialpædagogiske praksis?

---

6. Når målet med socialpædagogisk praksis er at sikre, at mennesker med udviklingshæmninger lever et værdigt liv via medborgerskab – inklusion og deltagelse:

- Hvilke roller og kompetencer skal socialpædagogerne have?

7. Hvilke faktorer er med til at skabe og opretholde vi-dem dimensionen på din arbejdsplads?

8. Hvorledes kan et inkluderende samfund se ud?

Bilag

Essayets tilblivelse

På styrelsesmødet i NFFS den 2. maj 2009 drøftede de deltagende organisationer livsvilkårene for mennesker med udviklingshæmninger. Drøftelserne tog deres afsæt i et notat udarbejdet af FO (Fellesorganisasjonen i Norge) om *"Levekår, rettsikkerhet, og tjenester til personer med utviklingshemning"*.

Notatet beskrev, at livsvilkårene til trods for flere årtiers bestræbelser på at normalisere livsvilkårene og inkludere mennesker med udviklingshæmninger i lokalsamfundet, fortsat ikke er tilfredsstillende. Forskningen i Norge viser tendenser til øget sekretion, institutionalisering i nye boformer, manglende respekt for deres rettigheder herunder ret til selvbestemmelse, mange lovbrud knyttet til lovgrundlaget om brug af tvang og magt, manglende kompensation for den enkeltes funktionsnedsættelse ligesom det kniber med den politiske bevågenhed.

Deltagerne i NFFS-mødet kunne bekræfte, at situationen i Norge på mange områder var genkendelig i de øvrige

nordiske lande. Samtidig viste drøftelserne, at de enkelte lande bruger forskellige begreber, når livsvilkårene for mennesker med udviklingshæmninger skal italesættes.

Der var derfor på mødet enighed om at udarbejde et essay til det videre arbejde i styrelsen. Essayet skulle tage sit afsæt i FN's handicapkonvention og uddybe problemerne omkring livsvilkårene for mennesker med udviklingshæmninger. Der var endvidere enighed om, at essayet om muligt skulle danne grundlag for en fælles nordisk udgivelse. En fælles platform eller en udtalelse i NFFS's regi.

Et første udkast til essay blev forelagt styrelsen på dens møde den 2. oktober 2009 i Island. På det næste møde den 14. marts 2010 var der bred enighed om indholdet. Efter en konstruktiv dialog om udfordringerne til den socialpædagogiske praksis fremover, besluttede styrelsen at færdiggøre essayet til udgivelse, hvilket blev endeligt godkendt den 14. september 2010.

Fodnoter

- ¹ Medborgerskabsforståelse har i nyere tid især været inspireret af den engelske sociolog T.H. Marshall. Det var kravet om, at ingen på forhånd måtte være afskåret fra at deltage i det sociale og politiske liv, der gav ham anledning til at udvikle det civile og politiske medborgerskab til også at omfatte sociale rettigheder.
- ² Tøssebro (1996); Sandvin et al. (1998); Tøssebro og Lundebj (2002); Folkestad (2003)
- ³ Socialpædagogernes Landsforbund (2009)
- ⁴ Andersen og Sørensen (2006); Sørensen (2008 b); Socialpædagogerne (2009)
- ⁵ Sandvin et al 1998; Giske (2001); Sørensen (2005); Perlt m.fl. (2006)
- ⁶ Se i øvrigt kapitel 3 om retten til eget hjem
- ⁷ Rustad (1999); Sandvin et al (1998); Skov og Hansen Kermenoglou (2000); Giske (2001);
- ⁸ SUS (2002); Cowi A/S og SUS (2002)
- ⁹ Schutz (1973); Berger og Luchmann (1966)
- ¹⁰ Skov og Hansen Kermenoglou (2000); Rustad (1999); Sørensen (2003); Tideman (2000)
- ¹¹ Etik i socialarbejde – en principerklæring (2004)
- ¹² En fælles platform for socialpædagoger i Europa, AIEJI (2006)
- ¹³ Socialpædagogernes Landsforbund (2008): Dialog om etiske værdier, www.sl.dk/etik
- ¹⁴ De forenede nationer (2006): Konvention om rettigheder til personer med handicap
- ¹⁵ Neuwiths (2009)
- ¹⁶ Sandvin (1998)
- ¹⁷ Se kapitel 1 om funktionsnedsættelse/hæmning
- ¹⁸ Michel Foucault (1926-84) er fransk filosof. Hans magtbegreb kan udledes af hans bøger, men beskrives meget flydende og flertydigt. En god indføring fås ved at læse Dag Heede: Det tomme menneske, kapitel 4. Bogen er udkommet på forlaget Museum Tusulanum, Frederiksberg 1992
- ¹⁹ Sørensen (2006)
- ²⁰ Honneth (2006) peger på, at tre anerkendelsesformer: kærlighed, retslig og social iværksættelse, som alle tre er betingelsen for identitet og menneskelig opblomstring.
- ²¹ Inspireret af AIEJI, En fælles platform for socialpædagoger i Europa (2006)
- ²² Andersen og Sørensen (2006); Sørensen (2008) b; Socialpædagogerne (2009)
- ²³ Mansell m.fl. (2005)
- ²⁴ Socialstyrelsen (2002)
- ²⁵ Jensen (1997); Sandvin et al (1998)
- ²⁶ Ivarsen og Andersen (2000)
- ²⁷ Rustad 1999; Sandvin et al (1998); Skov og Hansen Kermenoglou (2000); Giske (2001); Stalsberg Mydland (2003)
- ²⁸ Bauman (2004)
- ²⁹ Gustavsson (2004)
- ³⁰ Inspireret af Kirkebæk og Sørensen (2008)

Kilder og Litteratur

Kilder

Lov om sosiale tjenester m.v. (sosialtjenesteloven). Lov av 1991 nr. 23 om sosiale tjenester.
www.lovdatabasen.no/all/nl-19911213-081.html

NF-Rapport 1.2008: Kapittel 4A - en faglig revolusjon? Evaluering av sosialtjenestelovens kapittel 4A. Rettssikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemning. Av Tina Luther Handegård, Hege Gjertsen, NF-rapport nr. 1/2008. ISBN-nr.: 978-82-7321-568-0. ISSN-nr.: 0805-4460
www.helsedirektoratet.no/vp/multimedia/archive/00041/Kapitte_4A_-_em_fagl_41529a.pdf

Rundskriv IS – 10/2004. Lov om sosiale tjenester kapittel 4A – Rettssikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemning. Utgitt: 08/2004 av: Sosial- og helsedirektoratet. ISBN-nr. 82-8081-049-8.
www.helsedirektoratet.no/vp/multimedia/archive/00001/IS-10_2004_1179a.pdf

Litteratur

AIEJI (2006): En fælles platform for socialpædagoger i Europa.

Andersen og Sørensen (2006): Boligen som ramme for livet, Social Kritik.

Antonovsky A. (2000): Helbredets mysterium. At mestre stress og forblive rask. København. Hans Reitzels Forlag.

Bauman, Z. (2004): At tænke sociologisk, Hans Reitzel Forlag.

Berger, Peter, L. og Ludhmann, Thomas (1966): Den samfundsskabte virkelighed, Viborg, Lindhardt og Ringhø, 2000.

De forenede nationer (2006): Konventionen om rettigheder for personer med handicap, (Dansk oversættelse, Socialministeriet, Danmark), www.sm.dk

Fellesorganisationen (FO) (2009): Notat til NFFS sitt møte i København 2.–3. mai 2009
Levekår, rettsikkerhet og tjenester til personer med utviklingshæmning.

Folkestad, H. (2003): Institusjonalisert hverdagsliv. En studie av samhandling mellom personale og beboere i bofellesskap for personer med utviklingshæmning, Bergen, Det samfundsvidenskapelige Fakultet.

Foucault, Michael (1998): Viljen til viden – seksualitetens historie 1, Frederiksberg, Det lille forlag.

Giske, D. (2001): Å lære å bo: En studie av bofellesskap for psykisk utviklingshemmede Bergen, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.

Gustavsson, A., (2004): På saning etter det levda medborgerskapet. I Tössebro, J. (red). Integrering og inkludering, Lund, Studentlitteratur.

Honneth, Axel (2006): Kampen om anerkendelse, Hans Reitzels Forlag.

Ingvardsen, Solveig og Andersen, Jonna (2000): Et liv i Venteposition, Ringsted, Formidlingscenter Øst.

Heede, Dag (2004): Det tomme menneske, Forlaget Museum Tusulanum, Institut for menneskerettigheder (2005): Personer med i Danmark. Udredning nr. 3 København.

IFSW (2004): Etik i socialarbejde – en principerklæring, www.sl.dk/etik

Jensen, K. (1997): Hjemlig omsorg i offentlig regi: En undersøgelse af kundskabsudviklingen i omsorgsarbejdet, København, Hans Reitzels Forlag.

Kirkebæk, B. og Sørensen D. (2008) i Høyer, Bodil og Hamre, Bjørn (red): Mennesker med nedsat funktionsevne, Pædagoguddannelsen på tværs – dannelse i en verden af foranderlighed, Frydenlund

Madsen, Bent (2005): Socialpædagogik, integration og inklusion i det moderne samfund, Hans Reitzels Forlag.

Marshall, TH & Bottemore, Tom (1959/1992): Citizenship and Social Class, London, Pluto Perspectives.

Mydland, Trond Stalsberg (2003): Sier du ikke hva jeg hører? Udfordringer ved omsorgsarbeid for mennesker med psykisk utviklingshemming uten verbalt språk i en norsk småkommune, Kristianssand, Universitetet i Bergen.

Neuwith, Jesseca (2009): Tale med statskonference om FN's handicapkonvention, www.un.org

Perlt, Birger (2006): Der skal to til en tango, Socialt Udviklingscenter, SUS, København, www.sus.dk

Rustad, M. R. (1999): Omsorgsideologi i praksis: en studie av hverdagsliv til mennesker med psykisk utviklingshemming, sett i lys av ansvarsreformens intensjoner, Harstad, Universitetet i Tromsø.

Sandvin, J., M. Söder, W. Lichtwarck, T. Magnussen (1998): Normaliseringsarbeid og ambivalens. Bofellesskap som omsorgsarena, Universitetsforlaget AS.

Schultz, Alfred (1975): Hverdagens Sociologi, København, Hans Reitzels Forlag.

Skov, A. og Hansen Kermenoglou, B. (2000): Omsorg og magt. Et studie af omsorg og magt overfor voksne mennesker, der har et særligt behov for hjælp til at leve deres liv, Aalborg, Aalborg Universitet.

Socialpædagogernes Landsforbund (2006): Udfordringer til den socialpædagogiske indsats for mennesker med multiple udviklingshæmninger.

Socialpædagogernes Landsforbund (2008): Forandring efterspørges.

Socialpædagogernes Landsforbund (2009): Utidssvarende boliger – en undersøgelse af botilbud til voksne mennesker med handicap, København.

Socialstyrelsen (2002): Bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 (1993:387) om stöd och service till visse funktionshindrade, LSS, Föreskrifter och allmänna råd, Socialstyrelsens föfattningssamling

Sørensen, Ditte (2005): Omsorgskonstruktioner – socialpædagogik og mennesker med multiple udviklingshæmninger, Århus, Systime Academic.

Tideman, M (2000): Normalisering och kategorisering. Om handicappideologi och välfärdspolitik i teori och praktik för personer med utvecklingsstörning, Stockholm: Johansson & Skyttmo, Avhandling (doktorgrad), Göteborgs universitet.

Tøssebro, Jan (1996): En bedre hverdag? Utviklingshemmedes levekår etter HVPU-reformen. Oslo: Kommuneforlaget A/S.

Tøssebro, J. og Lundeby, H. (2002): Statslig reform og kommunal hverdag: Utviklingshæmmedes levevilkår 10 år efter reformen, Trondheim: Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, NTNU

NFFS (Nordisk Forum for Socialpædagoger) (2001): Socialpædagogik og socialpædagogisk praksis i Norden.

ST. Meld. Nr. 40 (2002-2003): Nedbygging av funksjonshemmede barrierer. Strategier, mål og tiltak i politikken for personer med nedsatt funksjonsevne, Norge.

